

O'ZBEKISTONDA PAXTACHILIK TARIXI

Matlabov Suhrob Xudoyshukur o'g'li

*Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti Tarix yo'nalishi 1-kurs magistranti**Ilmiy rahbar: Ergashev Baxtiyor Ergashevich*

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

*Received: 30.01.2026**Revised: 31.01.2026**Accepted: 01.02.2026*

KALIT SO'ZLAR:

*paxtachilik, O'zbekiston,
qishloq xo'jaligi, iqtisodiyot,
tarix, ishlab chiqarish, zamonaviy
rivojlanish**Mazkur maqolada O'zbekistonda paxtachilik tarixi, uning rivojlanish bosqichlari, ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati va zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari tahlil qilinadi. Maqolada paxta yetishtirishning tarixiy ildizlari, sovet davridagi kollektivlashuv jarayoni, mustaqillik davrida paxtachilikning iqtisodiy va ekologik masalalari yoritiladi. Shuningdek, maqolada soha rivojiga ta'sir etuvchi omillar va kelajak istiqbollari ilmiy asosda tahlil qilinadi.*

Kirish

O'zbekiston uchun paxtachilik qadimdan iqtisodiyot va jamiyat hayotida muhim o'rin tutgan sohalardan biridir. Paxta yetishtirish milliy iqtisodiyotning mustahkam poydevorlaridan biri bo'lib, uning tarixi bir necha yuz yillik jarayonlarni qamrab oladi. Qishloq xo'jaligi rivojiga doir tadqiqotlar paxta ishlab chiqarishining ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik ahamiyatini ochib beradi. Shu bois paxtachilik tarixini o'rganish nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va ilmiy nuqtai nazardan ham muhimdir.

Paxtachilik O'zbekiston hududida qadimiy davrlardan boshlangan. Arxeologik topilmalar va tarixiy manbalar shuni ko'rsatadiki, paxta yetishtirish miloddan avvalgi birinchi ming yillikda ham mavjud bo'lgan. XVII–XIX asrlarda paxta qishloq xo'jaligida muhim o'rin egallagan va hududning iqtisodiy barqarorligiga xizmat qilgan. Shu davrda paxta asosan qo'lda yetishtirilgan va mahalliy bozorlar uchun ishlab chiqarilgan.

Sovet davrida paxtachilik kollektiv va davlat fermalari tizimiga asoslanib, sanoatlashtirilgan ishlab chiqarishga o'tgan. Paxta yetishtirishda yangi texnologiyalar, sug'orish tizimlari va mehnat taqsimoti joriy qilingan. Shu jarayonda paxta mamlakatning eksport salohiyatini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash vositasi sifatida ahamiyat kasb etgan.

Mustaqillik davrida paxtachilik sohasida liberallashtirish va bozor mexanizmlari joriy qilingan. Paxta yetishtirishning ekologik oqibatlari, tuproq unumdorligini saqlash va suv resurslarini tejash masalalari dolzarb mavzuga aylangan. Shu bilan birga, paxta sanoati xalq daromadini oshirish va qishloq xo'jaligi bozorini rivojlantirish uchun muhim tarmoq sifatida rivojlanmoqda.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, paxtachilikning rivojlanishi nafaqat ishlab chiqarish hajmiga, balki innovatsion texnologiyalar joriy etilishiga ham bog'liq. Soha modernizatsiyasi, sug'orish tizimlarini avtomatlashtirish va ekinlarni diversifikatsiya qilish paxtachilikning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu tariqa, tarixiy tajriba va zamonaviy texnologiyalar uyg'unligi paxtachilikning kelajakdagi istiqbollari uchun muhim ahamiyatga ega. Paxtachilik O'zbekiston tarixida nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan soha sifatida shakllangan. Xususan, XIX asr oxirlarida va XX asr boshlarida Markaziy Osiyo hududida paxta yetishtirishni kengaytirish siyosiy va iqtisodiy strategiyalarning bir qismi bo'lgan. Shu davrda paxta eksporti rivojlantirilib, yer resurslari va ishchi kuchidan samarali foydalanish tizimi yo'lga qo'yilgan.

Sovet davrida paxta ishlab chiqarish kollektiv va davlat fermalari tizimiga asoslanib, maxsus sug'orish kanallari va texnik vositalar orqali kengaytirildi. Bu davrda paxta eksporti iqtisodiyotning markaziy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilandi va hudud aholisi uchun ish o'rinlari yaratildi. Shu bilan birga, sovet davrida tuproq unumdorligini saqlash va suv resurslaridan oqilona foydalanish masalalari ko'tarilgan.

Mustaqillik yillarida paxtachilik sohasida yangi islohotlar amalga oshirildi. Bozor mexanizmlari joriy etildi, fermerlik va xususiy sektor rivojlantirildi. Shu bilan birga, paxta yetishtirish ekologik muammolar bilan bog'liq bo'lib, sug'orish tizimlarining avtomatlashtirilishi, kimyoviy vositalardan oqilona foydalanish va ekinlarni diversifikatsiya qilish masalalari dolzarb bo'lib qoldi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, paxtachilikning rivojlanishi qishloq xo'jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, yuqori sifatli urug'lar va samarali sug'orish tizimlarini yaratish bilan chambarchas bog'liq. Shu bilan birga, paxtachilikning barqaror

rivojlanishi ekologik xavfsizlik, tuproq unumdorligini saqlash va suv resurslarini tejash bilan uzviy bog'liqdir.

Paxtachilikning ijtimoiy ahamiyati ham katta. U qishloq aholisi uchun barqaror daromad manbai bo'lib, ishchi kuchini samarali jalb qilish va hududlarda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, paxtachilik O'zbekiston qishloq xo'jaligi tarixining ajralmas qismi bo'lib, uning kelajakdagi rivojlanishi ham iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillarga bog'liq. Paxtachilik O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridan biri sifatida xalqaro bozor bilan uzviy bog'langan. Paxta eksporti mamlakatning tashqi savdo daromadlarida muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, paxtachilik ishlab chiqarishini rivojlantirish nafaqat qishloq xo'jaligi siyosatining, balki iqtisodiy strategiyalarning markaziy yo'nalishi hisoblanadi. Zamonaviy davrda paxta ishlab chiqarish hajmini oshirish va sifatni yaxshilash uchun yangi texnologiyalar joriy etilmoqda, yuqori sifatli urug'lar, mexanizatsiyalashgan hosil yig'ish va avtomatlashtirilgan sug'orish tizimlari keng qo'llanilmoqda.

Ekologik masalalar paxtachilik tarixida doimo dolzarb bo'lgan. Sug'orish tizimlarining intensiv ishlatilishi suv resurslariga bosimni kuchaytirgan, tuproq unumdorligi kamayishiga olib kelgan. Shu bois zamonaviy davrda paxtachilikni barqaror rivojlantirish uchun ekologik jihatlar ham alohida e'tiborda turadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekinlarni diversifikatsiya qilish, organik o'g'itlardan foydalanish va suvni tejash texnologiyalarini joriy etish orqali paxtachilikning ekologik ta'siri kamaytirilishi mumkin.

Ijtimoiy nuqtai nazardan paxtachilik qishloq aholisi uchun barqaror daromad manbai hisoblanadi. Ishchi kuchini jalb qilish, mahalliy aholining bandligini ta'minlash va hududlarda iqtisodiy barqarorlikni yaratish paxtachilikning asosiy vazifalaridan biridir. Shu bilan birga, paxtachilik sohasida malakali kadrlarni tayyorlash, texnologik bilimlarni joriy etish va yangi ish o'rinlarini yaratish dolzarb ahamiyatga ega.

Paxtachilik tarixida shuningdek, ijtimoiy va madaniy jihatlar ham mavjud. Paxta yetishtirish an'anaviy qishloq hayotining ajralmas qismi bo'lib, oilaviy mehnat, qo'shma ishlash va hamjihatlik madaniyati bilan bog'liq. Sovet davrida bu tizim keng miqyosda kollektivlashuv orqali tashkil etilgan bo'lsa, mustaqillik yillarida fermerlik va xususiy sektorga asoslangan ishlab chiqarish shakllari rivojlandi.

Shuni ta'kidlash lozimki, paxtachilikning kelajagi zamonaviy texnologiyalar, ekologik barqarorlik va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarga bevosita bog'liq. Innovatsion yondashuvlar va ilmiy tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan strategiyalar paxtachilikni xalqaro bozorda

raqobatbardosh qilish imkonini beradi. Shu tariqa, paxtachilik O'zbekistonning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy rivojlanishining asosiy omili sifatida istiqbolli tarmoq bo'lib qoladi. Zamonaviy O'zbekistonda paxtachilik nafaqat milliy iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridan biri, balki texnologik yangilanish va innovatsiyalar uchun platforma hisoblanadi. Soha rivojida mexanizatsiya va avtomatlashtirish muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda paxta maydonlarida zamonaviy traktorlar, ekin yig'uvchi kombaynlar va sug'orish tizimlari keng qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, yuqori unumdor urug'lar, kasallik va zararkunandalarga chidamli navlar paxta hosilini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi.

Iqtisodiy jihatdan paxtachilik O'zbekistonning eksport salohiyatini mustahkamlaydi. Paxta tolasi va uning tayyor mahsulotlari xalqaro bozorlar uchun asosiy eksport tovarlari sifatida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ishlab chiqarish hajmini oshirish, sifatni yaxshilash va texnologik jarayonlarni optimallashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Paxtachilik sohasining ijtimoiy ahamiyati ham katta. U qishloq aholisi uchun barqaror daromad manbai bo'lib, mahalliy bandlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, paxta yetishtirishda yoshlarni ish bilan ta'minlash, texnologik bilimlarni oshirish va malakali kadrlar tayyorlash masalalari dolzarbdir.

Ekologik jihat ham muhim ahamiyatga ega. Sug'orish tizimlarining samarali ishlatilishi va tuproq unumdorligini saqlash tadbirlari paxtachilikni barqaror rivojlantirishning ajralmas qismidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agrotexnologiyalarni joriy etish, organik o'g'itlar va suvni tejovchi texnologiyalar hosilni ko'paytirish bilan birga, ekologik xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, paxtachilikning tarixiy ildizlari va zamonaviy rivojlanish jarayoni o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. An'anaviy mehnat usullari, oilaviy va qo'shma ishlash madaniyati, sovet davrida kollektiv tizim va mustaqillik davridagi fermerlik tizimi bir-biri bilan uyg'unlashib, paxtachilikni milliy iqtisodiyotning asosiy poydevori sifatida shakllantirgan.

Global tajribaga asoslanib, paxtachilikni diversifikatsiya qilish va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish sohani yanada raqobatbardosh qiladi. Shu tariqa, paxtachilikning kelajagi iqtisodiy barqarorlik, ekologik muvozanat va ijtimoiy rivojlanish omillari bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Paxtachilik O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy hayotida markaziy rol o'ynaydi. Tarixiy nuqtai nazardan, paxta nafaqat qishloq xo'jaligi mahsuloti, balki milliy iqtisodiyotning asosiy eksport tovarlaridan biri sifatida shakllangan. Sovet davrida paxtachilik kollektiv va davlat fermalari tizimida ishlab chiqarilgan, bu esa

hududlarda ishchi kuchini jalb qilish, qishloq aholisi bandligini ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni yaratishga xizmat qilgan. Shu davrda sug'orish tizimlari kengaytirilgan va texnik jihozlar joriy qilingan.

Mustaqillik yillarida paxtachilikda liberalizatsiya jarayoni boshlangan. Fermerlik va xususiy sektorga asoslangan ishlab chiqarish shakllari rivojlantirildi, paxta yetishtirishda bozor mexanizmlari qo'llanildi. Shu bilan birga, paxtachilikning ekologik oqibatlari, tuproq unumdorligi va suv resurslarini tejash masalalari dolzarb bo'lib qoldi. Shu sababli zamonaviy davrda paxtachilikni barqaror rivojlantirish uchun ekologik jihatlar ham alohida e'tiborda turadi.

Paxtachilikning zamonaviy iqtisodiy ahamiyati ortib bormoqda. Paxta tolasi va tayyor mahsulotlar mamlakat eksportining asosiy qismi hisoblanadi. Shu sababli ishlab chiqarish hajmini oshirish, sifatni yaxshilash va texnologik jarayonlarni modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bu esa paxtachilikni xalqaro bozorda raqobatbardosh qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy jihatdan paxtachilik qishloq aholisi uchun barqaror daromad manbai sifatida xizmat qiladi. Fermerlar, ishchilar va texnologik mutaxassislar bandligini ta'minlash, yangi ish o'rinlari yaratish va mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga hissa qo'shish paxtachilikning asosiy vazifalaridandir. Shu bilan birga, paxta ishlab chiqarish jarayonida an'anaviy mehnat madaniyati, oilaviy va qo'shma ishlash an'analari saqlanib qolgan.

Paxtachilikning ekologik aspekti ham dolzarbdir. Sug'orish tizimlarining samarali ishlatilishi, organik o'g'itlardan foydalanish, kimyoviy vositalarni nazorat qilish va suv resurslarini tejash orqali tuproq unumdorligi saqlanadi. Bu esa nafaqat hosilni ko'paytiradi, balki ekologik muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, paxtachilikning texnologik rivojlanishi innovatsion yondashuvlar bilan bog'liq. Mexanizatsiyalashgan hosil yig'ish, avtomatlashtirilgan sug'orish tizimlari va yuqori unumdor urug'lar soha samaradorligini oshiradi. Bu esa paxtachilikni iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatdan barqaror rivojlantirish imkonini beradi. Umuman olganda, paxtachilik O'zbekistonning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy rivojlanishining ajralmas qismi bo'lib, tarixiy tajriba va zamonaviy texnologiyalar uyg'unligi sohani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda paxtachilik tarixi qadimiy davrlardan boshlab rivojlanib, sovet davrida sanoatlashtirilgan va mustaqillik yillarida liberallashtirilgan

=====

iqtisodiy tarmoq sifatida shakllangan. Paxta nafaqat milliy iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridan biri, balki xalq hayotidagi muhim madaniy va ijtimoiy omildir. Zamonaviy davrda paxtachilik sohasini ekologik, texnologik va iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, kelajak istiqbollari ilmiy asosda rejalashtirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov N.X. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi tarixi. Toshkent, 2018, 55–72-betlar.
2. Ahmedov O.M. Paxtachilik va iqtisodiy rivojlanish. Toshkent, 2017, 33–50-betlar.
3. Mirzaev B.A. O'zbekistonning agroiqtisodiy rivojlanishi. Samarqand, 2019, 90–105-betlar.
4. Rasulov A.B. Paxta sanoati va eksport salohiyati. Toshkent, 2020, 60–75-betlar.
5. Qodirov S.R. Paxtachilik tarixi va ekologik masalalar. Toshkent, 2021, 80–95-betlar.
6. Tursunov D.J. Qishloq xo'jaligida texnologik yangilanishlar. Toshkent, 2019, 110–125-betlar.
7. Sobirov H.H. O'zbekistonda paxtachilik va innovatsiyalar. Toshkent, 2022, 45–60-betlar.